

DOI: [https://doi.org/10.31470/2786-6424-2022-1\(2\)-133-138](https://doi.org/10.31470/2786-6424-2022-1(2)-133-138)

ORCID0000-0001-8114-6543

КРИВЕНКО Юрій

кандидат історичних наук, доцент
кафедри спортивних ігор
Університет Григорія Сковороди
в Переяславі

KRYVENKO Yuriy

Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Department of
Sports games Hryhoriy Skovoroda
University in Pereiaslav

✉ uriy_krivenko85@ukr.net

ORCID 0000-0003-0240-1126

КУРОЧКІН Віктор

доцент кафедри спортивних ігор
Університет Григорія Сковороди
в Переяславі

KUROCHKIN Viktor

Associate Professor of the Department of
Sports Games
Hryhoriy Skovoroda University
in Pereiaslav

✉ kurochkin_viktor@ukr.net**ГОЛОВНІ ОСЕРЕДКИ РОЗВИТКУ ЖІНОЧОГО ХОКЕЮ НА ТРАВІ НА ТЕРИТОРІЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ
УКРАЇНИ (1977-2022 рр.)****MAIN DEVELOPMENT CENTERS OF WOMEN'S FIELD HOCKEY IN THE TERRITORY OF
INDEPENDENT UKRAINE (1977-2022)****Анотація.**

Вступ. Хокей на траві – одна з найбільш древніх спортивних ігор. Поява на Європейському континенті ігор, схожих з хокеєм, історики пов'язують з пануванням римлян. Римські воїни принесли з Греції паганіку – гру зігнутою палицею і м'ячем, обтягнутим шкірою і набитим пір'ям. У сучасному вигляді хокей на траві з'явився у XIX ст. в Англії. Базою розвитку були школи та університети. До 60-х рр. XX ст. в Україні хокей на траві не був популярним видом спорту і не розвивався. Лише у 1969 р. були зіграні перші матчі між чоловіками, а перші жіночі команди з'явилися у кінці 70-х рр. XX ст.

На сьогоднішній день розвиток хокею на траві в Україні знаходиться на стадії відродження. Після тривалих успіхів вітчизняних команд на європейських змаганнях настав період реформування та перезавантаження спортивної галузі. Тому важливим питанням є дослідження основних осередків розвитку цього виду спорту в теперішній час.

Мета дослідження – аналіз та узагальнення даних літературних джерел щодо особливостей розвитку хокею на траві серед жінок на теренах України другої половини XX – початку XXI ст.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися історико-порівняльний метод, бібліографічний, статистичний методи, аналіз і узагальнення даних літературних джерел.

Результати дослідження. На сьогоднішній день питання виникнення та розвитку хокею на траві в Україні досліджено частково. Опрацювання літературних джерел з хокею на траві дало змогу визначити, що короткі історичні відомості про гру містяться у підручних, збірниках, періодичних виданнях, але вони висвітлюють тільки окремі аспекти даної проблематики. Розвиток хокею на траві в Україні хронологічно збігається здобуттям нею незалежності. З 1992 р. під егідою Федерації хокею на траві почали регулярно проводитися чемпіонати України як серед жіночих, так і серед чоловічих команд. Головні центри розвитку хокею на траві розміщені в Київській, Сумській, Івано-Франківській областях. Першою командою з хокею на траві в Україні була «Спартак» (м. Київ). Вона була створена у 1977 р. в Чернівецькому державному університеті.

Висновки. Після реформування галузі з'явилися нові осередки розвитку хокею на траві на території України. В останні роки для популяризації спорту в шкільні програми ввели вибірково дисципліну з хокею на траві. Це дасть змогу побудувати чітку стратегію розвитку гри в Україні та продовжить славні традиції жіночого хокею.

Ключові слова: хокей на траві, турнір, історія, спортивні ігри, спортивне товариство.

Abstract.

Introduction. Field hockey is one of the oldest sports. Historians associate the appearance of games similar to hockey on the European continent with the rule of the Romans. Roman soldiers brought Paganics from Greece – a game with a bent stick and a ball covered with leather and stuffed with feathers. In its modern form, field hockey appeared in the 19th century. in England. Schools and universities were the basis of development. Until the 60s of the XX century. in Ukraine, field hockey was not a popular sport and did not develop. The first matches between men were played only in 1969, and the first women's teams appeared in the late 1970s. Today, the development of field hockey in Ukraine is at the stage of revival.

After the long-term success of domestic teams at European competitions, the period of reforming and restarting the sports industry has come. Therefore, an important issue is the study of the main foci of the development of this sport at the present time.

The purpose of the research is to analyze and generalize the data of literary sources regarding the features of the development of field hockey among women in Ukraine in the second half of the 20th – beginning of the 21st century.

Research methods: the historical and comparative method, bibliographic, statistical methods, analysis and generalization of data from literary sources were used in the research process.

Research results. To date, the issue of the emergence and development of field hockey in Ukraine has been partially investigated. The study of literary sources on field hockey made it possible to determine that brief historical information about the game is contained in handbooks, collections, and periodicals, but they highlight only certain aspects of this issue. The development of field hockey in Ukraine coincides chronologically with its gaining independence. Since 1992, under the auspices of the Field Hockey Federation, championships of Ukraine for both women's and men's teams began to be held regularly. The main centers of field hockey development are located in Kyiv, Sumy, and Ivano-Frankivsk regions. The first field hockey team in Ukraine was Spartak (Kyiv). It was created in 1977 at Chernivtsi State University.

Conclusions. After the reform of the industry, new centers of field hockey development appeared on the territory of Ukraine. In recent years, in order to popularize the sport, a selective discipline of field hockey has been introduced into school programs. This will make it possible to build a clear strategy for the development of the game in Ukraine and continue the glorious traditions of women's hockey.

Key words: field hockey, tournament, history, sports games, sports society.

Вступ. Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші жіночі хокейні команди з'явилися у англійських університетах. В 1887 студентки Оксфордського університету об'єдналися в перший хокейний клуб, розробивши свій статут, затвердивши свої правила гри. А перша національна асоціація жіночого хокею з'явилася сім років потому в Ірландії. Потім її приклад наслідували в Англії, Шотландії та Уельсі. У 1926 р. коли збірна Англії здійснила турне країнами Європи. Досвідчені англійки легко перемагали своїх суперниць із Франції, Бельгії, Голландії, Данії, Німеччини, Швейцарії [1, 3, 9, 13]. Але згодом хокеїстки цих країн швидкими темпами прогресували і вже на початку 30-х років регулярно перемагали британські команди. 1927 року народилася ідея створення Міжнародного жіночого хокейного об'єднання. У Лондоні зібралися на установчий конгрес представники восьми країн – Австралії, Англії, Данії, Ірландії, США, Уельсу, Шотландії та Південної Африки. На конгресі було створено Міжнародну Федерацію жіночих хокейних асоціацій (ІФУХА), узаконено правила гри, які за основними параграфами відповідали правилам чоловічого хокею на траві. Там же було вирішено у дні проведення чергових конгресів (раз на три роки) організовувати міжнародні турніри, які до 1975 року мали назву неофіційних чемпіонатів світу. З перших днів свого існування ІФУХА неодноразово намагалася зблизитися з іншою великою хокейною федерацією – ФІХ, яка об'єднувала чоловічі команди. Але керівництво ФІХ довгі роки було непохитним до всіх спроб ІФУХА налагодити контакти. У 1931 році за ФІХ був створений свій жіночий комітет, якому доручалося організація змагань серед жіночих команд [12, 13].

До початку Олімпійських ігор 1980 р. у Москві до складу ІФУХА входило 28 національних хокейних асоціацій. Їх кількість почала стрімко зростати після того, як ІФУХА різко збільшила кількість міжнародних змагань. Хоча до середини 50-х років у ній налічувалися ті самі вісім країн-засновників, які поклали основу ІФУХА. Останнім великим турніром, який пройшов під егідою ІФУХА, був чемпіонат 1979 року, який відбувся у вересні у канадському місті Ванкувері. Ці змагання проходили напередодні олімпійського дебюту жіночого хокею на траві у Москві та мали велике значення для керівництва

ІФУХА. Саме там, у Канаді, було ухвалено рішення зробити чергову спробу для зближення з ФІХ та злиття з цією впливовою міжнародною організацією хокеїстів [12, 18]. Питання об'єднання ІФУХА та ФІХ обговорювалися під час проведення олімпійського турніру. Обидві сторони, дійшли єдиної думки і, починаючи з 1980 року, стали спільно вирішувати проблеми подальшої популяризації виду спорту. Таким чином ІФУХА припинила своє існування і передала всі свої повноваження жіночому комітету ФІХ. У період розбіжностей та міжусобиць між ІФУХА та ФІХ турніри, що проводилися ФІХ, користувалися все ж таки більшою популярністю. І це цілком зрозуміло, оскільки кількість жіночих хокейних організацій, що входять до ІФУХА, значно поступалася чисельному складу ФІХ. У період 1980 року з 85 членів понад 40 мали об'єднані федерації. До того ж, ФІХ була офіційним членом МОК (Міжнародного олімпійського комітету), тоді як ІФУХА не мала права бути представленою в цій найбільшій міжнародній спортивній організації. Активна робота жіночого комітету ФІХ, щоправда, не без впливу ІФУХА з пропаганди хокею на траві сприяла позитивному вирішенню питання про включення жіночого хокею на траві до програми Олімпійських ігор у Москві. На початку 80-х років у календарі змагань ФІХ з'явилися такі міжнародні турніри, як Кубок світу, який згодом став офіційним чемпіонатом світу для жіночих збірних команд, Міжконтинентальний кубок – другий за значенням турнір після світової першості. Європейська федерація хокею на траві (ЄФГ) стала ініціатором проведення чемпіонатів континенту для молодіжних команд (вік хокеїсток не повинен перевищувати 21 рік), першості Європи серед жінок, Кубка європейських чемпіонів для найсильніших жіночих клубних команд.

Найбільш престижними змаганнями у хокеїсток, безперечно, є олімпійські турніри. Змагання відкрили чимало нових імен у цій захоплюючій грі, підняли на п'єдестал збірні, які до цього не домоглися гучних перемог та високих титулів. Хокеїсти з африканської держави Зімбабве стали першими олімпійськими чемпіонками не тільки в жіночому хокеї на траві, а й в історії спорту своєї країни. Срібними призерами олімпіади у 1980 р. стали спортсменки Чехословаччини, а бронзовими – господарі турніру збірна СРСР. Другим за значимістю змаганням хокеїсток вважається чемпіонат світу. Під егідою ФІХ світові першості проводяться, починаючи з 1974 року. Першими чемпіонами стали спортсмени команди Нідерландів. З перших п'яти турнірів вони здобули перемоги у трьох (1974, 1978, 1983 рр.), решта двох турнірів виграли хокеїстки ФРН. З 1983 року у проміжку між чемпіонатами світу почали проводитися розіграші Міжконтинентального кубка. У цих змаганнях беруть участь команди, які заперечують право на виступ у черговому світовому чемпіонаті. До 60-х років ХХ століття хокеї на траві в Україні належного розвитку не отримав. Лише в 1969 р. в цю гру почали грати чоловіки, а перші жіночі команди з'явилися в кінці 70-х рр. ХХ ст. Подальший розвиток хокею на траві в Україні хронологічно збігається із здобуттям нею незалежності. З 1992 р. під егідою Федерації хокею на траві почали регулярно проводитися чемпіонати України серед жіночих команд. Першим чемпіоном України серед жінок стала команда «Колос» (м. Бориспіль) [8, 11, 14].

Мета дослідження – аналіз та узагальнення даних літературних джерел щодо особливостей розвитку хокею на траві серед жінок на теренах України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися історико-порівняльний метод, бібліографічний, статистичний методи, аналіз і узагальнення даних літературних джерел.

Результати дослідження. Розвитку хокею на траві в Україні сприяла жіноча команда «Спартак» м. Київ, яка була створена у 1977 р. У всесоюзних змаганнях серед жіночих команд зайняла 4-те місце в фінальній частині групи «Б» і отримала право з 1979 р. грати в чемпіонаті СРСР у вищій лізі. Кращими гравцями стали – А. Гресь і В. Євтушенко. Старший тренер – Б.М. Потапов [8, 13].

Клубна жіноча команда майстрів з хокею на траві «Колос» (м. Бориспіль) заснована у 1979 р. Найкращими досягненнями команди є:

- фіналіст Кубка СРСР 1982 і 1983 рр.;
- базова команда збірної України на VII-й Спартакіаді народів СРСР (срібний призер);
- чемпіон СРСР 1983 р.;
- срібний призер Кубка європейських чемпіонів 1984 р. в Голландії;
- володар Кубка СРСР 1984 р.;
- срібний призер чемпіонату СРСР 1984 р.;
- чемпіон СРСР 1985 р.;
- срібний призер Кубка європейських чемпіонів і чемпіонату СРСР 1986 р.

Склад команди на той час: старший тренер – заслужений тренер РСФСР – М.П. Безруков. Тренер – майстер спорту СРСР Б.М. Княжев. Гравці команди: мсмк Людмила Фролова, кмс Олена Богданова, кмс Альфія Рахімулова, мсмк Тетяна Жук, мсмк Любов Макаренко, мсмк Тетяна Ложнікова, мсмк Зоя Сердюк, кмс Катерина Михайлова, кмс Тетяна Щегель, змс Нателла Краснікова, мсмк Наїля Салімова, мсмк Алла Власова, кмс Олена Риган, кмс Людмила Сумцова, мсмк Зоя Валуйська, мсмк Тетяна Кузнецова, мсмк Любов Котомкіна, мсмк Наталя Колісниченко, мс Лариса Сербина, мс Ольга Кривенцова, мс Ольга Бистра, кмс Олена Мазутова.

З розпадом СРСР бориспільський «Колос» у 1991-2006 рр. 12 разів виборював золоті медалі чемпіонату України з хокею на траві: володар Кубка кубків європейських країн 1997 р.; переможець міжнародних турнірів у Європі та США 1993-2002 рр.; бронзовий призер Кубка європейських чемпіонів 2000-2001 рр.; срібний призер Кубка європейських чемпіонів 2002 р.; базова команда національної збірної команди України; фіналіст Чемпіонату світу 2002 р. у Австралії; Фіналіст Чемпіонату Європи 2003 р. в Іспанії [5, 12].

Всі заслуги бориспільського хокею на траві пов'язані з іменами Віктора Григоровича Щегеля – президента хокейного клубу та Тетяни Жук – головного тренера команди «Колос» (м. Бориспіль), тренера національної збірної команди, заслуженого тренера України.

Під їх керівництвом підвищували, шліфували свою майстерність гравці основного складу команди та національної збірної команди України: Котляренко Вікторія, одна з кращих гравців Європи та світу. Кобзенко Тетяна, Саленко Тетяна, Фрітче Олена, Дудко Марина, Коломієць Світлана, Литвинчук Марина, Ковалівська Ірина, Іваненко Олена, Новик Вікторія і Шабуніна Сюзана.

Успіхи сумської школи хокею пов'язані з іменами заслужених тренерів України Гончаренко Володимира, Шаповала Миколи, Гресь Алли, Макаєвої Світлани і тренерів вищої категорії Віталія Лапицького, Наталії Кукаріної, Вікторії Матвієнко.

Першою серед жіночих команд на Сумщині була «Буревісник». Її було організовано у 1978 р. на базі сумської обласної ради ДСТ «Буревісник» під керівництвом Віктора Черняка. Потім вона стала «Динамо» (м. Суми), яка один раз ставала чемпіоном України, десять разів виборювали срібні медалі, срібні та бронзові призери Кубка чемпіонів та Кубка кубків Європи. Хокейна жіноча команда майстрів «Динамо» створена в 1996 р. на базі Сумської обласної ради ФСТ «Динамо» України. Її гравці одинадцять разів ставали чемпіонами України з хокею на траві в залах, срібними призерами Кубка європейських чемпіонів з індорхокею (1998 р.), переможцями міжнародного турніру «Подмосковные вечера» (2005 р.) [11, 12].

Команда «Демпург» м. Суми була заснована у 1993 р. Найкращі результати: володар Кубка України з хокею на траві (1995 р.), два рази ставала чемпіоном України (1995, 1996 рр.).

Хокейний клуб «Динамо-Сумчанка» був створений у 2000 р. За час свого існування хокейна команда «Динамо-Сумчанка», неодноразово ставала чемпіоном України і володарем Кубка країни, призером Кубка володарів кубків європейських країн, призером чемпіонату Європи.

У 2007 р. був заснований Муніципальний спортивний клуб з хокею на траві «Сумчанка».

Гравці команди «Сумчанка» є основою національної збірної команди України – 11 хокеїсток, молодіжної збірної – 12, а збірна команда України з індорхокею повністю складається з гравців «Сумчанки». Щороку команда майстрів «Сумчанка» представляє нашу країну на міжнародній арені.

У 2005 р. на чемпіонаті Європи в м. Дубліні (Ірландія) національна збірна команда України, у складі якої виступало 9 сумчанок, зайняла 6 місце і завоювала право участі у відбірному кваліфікаційному турнірі на Олімпійські ігри 2008 р.

У 2006 р. на зимовому чемпіонаті Європи в м. Ейндховен (Нідерланди) збірна команда України, яка була повністю представлена гравцями нашого клубу зайняла 5 місце і завоювала путівку на участь в чемпіонаті Світу. А вже у 2007 р. у Відні (Австрія) національна збірна команда України зайняла почесне 4 місце. Цей результат дав право на участь у чемпіонаті Світу в 2011 р.

У 2007 р. у Празі (Чехія) в розігравші Кубка європейських чемпіонів з індорхокею команда «Сумчанка» стала переможцем цього турніру і вийшла в еліту європейського індорхокею. У 2008 р., вперше приймавши участь у розігравші Кубка європейських чемпіонів з індорхокею в дивізіоні «А», команда зайняла 4 місце.

У 2007 р. в Гібралтарі в розігравші Кубка володарів Кубків європейських країн з хокею на траві команда «Сумчанка» стала переможцем цих змагань і також вийшла до дивізіону «А».

У 2008 р. в розіграші Кубка європейських чемпіонів з хокею на траві (Трофі), команда зайняла 1 місце і потрапила до еліти європейського хокею на траві.

МСК «Сумчанка» є неодноразовим переможцем комерційних турнірів та міжнародних змагань різного ґатунку (турнір пам'яті Наталії Славної) – м. Н. Новгород, «Підмосковні вечери» м. Електросталь, «Московська правда» м. Москва, «Лейпцигський ярмарок» м. Лейпциг (Німеччина), багаторазовий чемпіон України з індорхокею.

МСК «Сумчанка» – чемпіон України 2007-2022 рр., а гравці у складі команди Сумської області стали переможцями III та IV Всеукраїнських літніх спортивних ігор, багато гравців команди виступають у провідних європейських клубах Італії, Німеччини, Іспанії.

Розвиток хокею на траві у Криму збігається з проголошенням незалежності України. Команда «Арзу-Колос» (м. Сімферополь) з хокею на траві заснована у 1991 р. та постійно брала участь у чемпіонатах України. П'ять разів ставала бронзовим призером чемпіонатів України з хокею на траві; два рази виборювала бронзові медалі чемпіонату України з хокею на траві в залах.

Наслідком успіху провідних команд України стали досягнення різних збірних команд:

Жіночі молодіжні збірні команди України (U-21) з хокею на траві ставали срібними та бронзовими призерами чемпіонатів Європи (1996 – срібні призери, 1998, 2000, 2004, 2008 рр. – бронзові призери).

Національна жіноча збірна України у 2002 р. вперше взяла участь у фіналі чемпіонату світу в Австралії. У 2005р. – VI місце у чемпіонаті Європи серед національних збірних команд та участь у відбірковому кваліфікаційному турнірі на Олімпійські ігри 2008р.; 2009р. – IV місце Кубок світу з хокею на траві («Челенджер-2»); 2010р. – переможці чемпіонату Європи з індорхокею серед національних команд вищого дивізіону; 2011р. – бронзові призери чемпіонату світу з індорхокею серед національних команд. У 2012-2014 рр. жіноча збірна України зайняла третє місце у світовій лізі (м. Відень, 1 раунд).

Висновки та перспективи подальших досліджень. На сьогоднішній день питання виникнення та розвитку хокею на траві в Україні досліджено частково. Опрацювання літературних джерел з хокею на траві дало змогу визначити, що короткі історичні відомості про гру містяться у підручних, збірниках, періодичних виданнях, але вони висвітлюють тільки окремі аспекти даної проблематики.

Проведені нами дослідження виникнення та розвитку жіночого хокею на траві впродовж 45 років існування цієї гри на теренах України дали змогу зробити висновки:

1. Першою командою з хокею на траві в Україні була «Спартак» (м. Київ). Вона була створена у 1977 р. в Чернівецькому державному університеті.
2. Розвиток хокею на траві в Україні хронологічно збігається здобуттям нею незалежності. З 1992 р. під егідою Федерації хокею на траві почали регулярно проводитися чемпіонати України як серед жіночих, так і серед чоловічих команд.
3. Головними осередками розвитку жіночого хокею на траві в Україні є Київська, Сумська, Івано-Франківська області.
4. Після реформування галузі з'явилися нові осередки розвитку хокею на траві на території України. В останні роки для популяризації спорту в шкільні програми ввели вибірково дисципліну з хокею на траві. Це дасть змогу побудувати чітку стратегію розвитку гри в Україні та продовжить славні традиції жіночого хокею.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що не існує будь-якого конфлікту інтересів.

Література

1. Anders Elisabet. Field Hokey. New Zeland: Human, Kinetics, P.O. Box 105 – 231, Aurlend Central, 1999. 193 p.
2. Cieślicka M. General efficiency of volleyball players from MUKS «Joke» Świecie. Health – the proper functioning of man in all spheres of life Bydgoszcz, Bydgoszcz school higher, 2012. pp. 117 – 130.
3. Hockey player // Популярный журнал о хоккее на траве. 2007. № 1. 48 с.
4. Hockey player // Популярный журнал о хоккее на траве. 2008. № 3. 48 с.
5. Hockey player // Популярный журнал о хоккее на траве. 2009. № 3. 48 с.
6. Lebed F. System approach to games and competitive playing // European Journal of Sport Science, 2006. vol.6(1). pp. 33–42.
7. Sunderland C. High-intensity intermittent running and field hockey skill performance in the heat. Journal of Sports Sciences, 2005. vol.23(5). pp. 531–540.

8. Tremayne M. Accelerometer measures of field hockey skills development. *Sports Technology*, 2011. vol.4(3-4). pp. 122–127.
9. Бельский Ю.А. С прицелом на Олимпиаду. Хокей на траве 1978 г. Издательство «Ульяновская правда». 1978. С. 53-61.
10. Вайн Хорст. Хокей на траве. Техника и тактика. Москва, Физкультура и спорт, 1980. 104 с.
11. Курочкін В.Г. Правила з хокею на траві. Київ: Ювента, 2011. 138 с.
12. Курочкін В.Г. Хокей на траві: теоретичні та організаційно методичні аспекти: навч. посіб. Переяслав: ФОП Домбровська Я.М., 2017. 136 с.
13. Лейкин А. Хокей на траве. *Физкультура и спорт*. 1979. №2 С. 23-32.
14. Савин В.П. Теория и методика хоккея: учебник для студ. высш. учебных заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2003. 400 с.
15. Тюлюбаев С.В. Хокей на траве. Программа соревнований. VIII Летняя Спартакиада народов СССР. *Физкультура и спорт*. №1. 1983. С. 3-9.
16. Тюлюбаев С.В. Хокей на траве. Программа соревнований. *Физкультура и спорт*. 1984. №1. С. 8-22.
17. Федотова Е.В. Хокей на траве. Азбука спорта. Москва: Физкультура и спорт, 2005. 279 с.
18. Федотова Е.В. Хокей на траве: состояние, тенденции развития, перспективы: Метод. разработка. Москва.: ФХТР., 2004. С. 2-25.

References

1. Anders Elisabet. *Field Hockey*. New Zealand: Human, Kinetics, P.O. Box 105 – 231, Orlando Central, 1999. 193 p.
2. Cieślicka M. General efficiency of volleyball players from MUKS «Joker» Świecie. *Health – the proper functioning of man in all spheres of life Bydgoszcz, Bydgoszcz school higher*, 2012. pp. 117 – 130.
3. Hockey player // *Popular magazine about field hockey*. 2007. No. 1. 48 p.
4. Hockey player // *Popular magazine about field hockey*. 2008. No. 3. 48 p.
5. Hockey player // *Popular magazine about field hockey*. 2009. No. 3. 48 p.
6. Lebed F. System approach to games and competitive playing // *European Journal of Sport Science*, 2006. vol.6(1). pp. 33–42.
7. Sunderland C. High-intensity intermittent running and field hockey skill performance in the heat. *Journal of Sports Sciences*, 2005. vol.23(5). pp. 531–540. 8. Tremayne M. Accelerometer measures of field hockey skills development. *Sports Technology*, 2011. vol.4(3-4). pp. 122–127.
8. Belsky Yu.A. Aiming at the Olympics. *Field hockey*, 1978. «Ulyanovskaya Pravda» publishing house. 1978. P. 53-61.
9. Vine Horst. *Field hockey. Technique and tactics*. Moscow, Physical Education and Sport, 1980. 104 p.
10. Kurochkin V.G. *Field hockey rules*. Kyiv: Juventa, 2011. 138 p.
11. Kurochkin V.G. *Field hockey: theoretical and organizational methodical aspects: teaching. manual* Pereyaslav: FOP Dombrovska Ya. M., 2017. 136 p.
12. Leikin A. *Field hockey. Physical education and sports*. 1979. No. 2, pp. 23-32. 14. Savin V.P. *Theory and methodology of hockey: textbook for students. higher education educational institutions* Moscow: Publishing Center «Akademiya», 2003. 400 p.
15. Tylyubaev S.V. *Field hockey. The program is competitive. VIII Summer Spartakiad of the Peoples of the USSR. Physical education and sports*. No. 1. 1983. P. 3-9.
16. Tylyubaev S.V. *Field hockey. The program is competitive. Physical education and sports*. 1984. No. 1. P. 8-22.
17. Fedotova E.V. *Field hockey. ABC of sports*. Moscow: Physical Education and Sport, 2005. 279 p.
18. Fedotova E.V. *Field hockey: state, development trends, perspectives: Method. development* Moscow.: FHTR., 2004. P. 2-25.